

AKA-UKA KARAMAZOVLAR ASARINING BOSH MAVZUSI OTA VA FARZAND O'RTASIDAGI MUNOSABAT

Abdujalolova Muxlisa

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7559583>

ARTICLE INFO

Received: 13th January 2023

Accepted: 23th January 2023

Online: 23th January 2023

KEY WORDS

Roman, epizodlar, asosiy qahramon, diniy qarashlar, ezgulik va h.k.

ABSTRACT

Fyodar Dostoyevskiy jahon adabiyotining eng yirik namoyondasi hisoblanadi. Ayniqsa, adibning "Jinoyat va jazo", "Aka-uka Karamazovlar" kabi asarlari buguni kun muammolarini ham o'zida mujassamlashtirgani bilan ahamiyatga molikdir. Ushbu maqolada "Aka-uka Karamazovlar" asarining bosh mavzusi ota va farzand o'rtasidagi munosabat haqida batafsil bayon qilinadi.

Aka-uka Karamazovlarning markaziy falsafiy to'qnashuvi diniy e'tiqod va shubha o'rtasidagi ziddiyatdir. Asosiy qahramonlar ushbu ikki pozitsiyani yaratadigan turli xil xatti-harakatlarni tasvirlaydi. Romandagi e'tiqod Zosima va Alyoshaning Xudoga bo'lgan ijobiy, tasdiqlovchi e'tiqodini anglatadi, bu o'zini insoniyatga faol muhabbat, mehr-oqibat, kechirimlilik va ezgulikka sodiqlikka bag'ishlaydi. Shubha Ivan Karamazov amal qiladigan mantiqiy skeptitsizmni anglatadi, bu dalillarni mantiqiy tekshirish orqali haqiqatga intilishda Xudoni rad etishga, axloqning odatiy tushunchalarini rad etishga, insoniyatga nisbatan sovuqqonlikka va nogironlikka sabab bo'ladi. Ichki umidsizlik. Dostoevskiy bu pozitsiyalarni betaraf ko'rsatmaydi. U faol imon tarafini oladi va iymonli hayot shubhali hayotdan qanchalik baxtliroq ekanini son-sanoqsiz misollar orqali ko'rsatadi. Shubha, biz Smerdyakovning Fyodor Pavlovichni o'ldirishida va Ivanning parchalanishida ko'rganimizdek, faqat tartibsizlik va baxtsizlikka olib keladi. Ammo, shunga qaramay, roman shubha psixologiyasini katta ob'ektivlik va qat'iylik bilan tekshiradi. Dostoevskiy Ivan obrazi orqali "Buyuk inkvizitor" kabi boblarda din, cherkov va Xudoga qarshi keskin ish ko'rsatib, diniy e'tiqodni tanlash faqat katta falsafiy xavf ostida va sabablarga ko'ra amalga oshirilishi mumkinligini ko'rsatadi. Bu to'liq mantiqiy tushuntirishga qarshi.

Romanda odamlar hohlasa ham, xohlamasa ham iroda erkinligiga ega ekani qat'iy ta'kidlanadi. Ya'ni, har bir shaxs Allohga ishonish yoki ishonmaslik, axloqni qabul qilish yoki rad etish, yaxshilik yoki yomonlikka intilishda o'z ixtiyoridadir. Erkin iroda sharti, har bir shaxsning ma'naviy mustaqilligini kafolatlovchi va hech qanday tashqi kuchning e'tiqodga oid tanlovini nazorat qila olmasligini ta'minlovchi ne'mat bo'lib tuyulishi mumkin. Ammo "Birodarlar Karamazovlar"da Dostoevskiy iroda erkinligini la'nat sifatida tasvirlaydi, bu ayniqsa Xudoning mavjudligiga shubha qilishni tanlagan qahramonlarni azoblaydi. Erkin irodani la'nat sifatida ko'rish mumkin, chunki u insoniyatga diniy e'tiqodning noaniqliklari va qiyinchiliklari foydasiga dunyoning qimmatli qog'ozlari, qulayliklari va himoyasini ixtiyoriy ravishda rad etish uchun og'ir yukni yuklaydi. Aksariyat odamlar bu tanlovni qilish uchun

juda zaif, deb ta'kidlaydi Ivan va ko'pchilik abadiy la'nat bilan yakunlangan baxtsiz hayotga mahkum. V kitobdagi Buyuk Inkvizitor hikoyasi Masihning Shayton tomonidan taklif qilingan vasvasalarni Bibliyadagi rad etishini o'rganadi va Masih ularni rad etgani noto'g'ri degan xulosaga keladi, chunki uning rad etilishi insoniyat uchun iroda erkinligini qo'lga kiritdi, lekin xavfsizlikni olib tashladi. Shunga qaramay, iroda erkinligi sharti, nihoyat, Alyosha va Zosima tomonidan qo'llaniladigan oddiy va qoniqarli e'tiqodning zaruriy tarkibiy qismi ekanligi ko'rsatilgan va romanning optimistik xulosasi, ehtimol, odamlar Ivan o'ylaganchalik zaif emasligini ko'rsatadi. Romanning asosiy saboqlaridan biri shundaki, odamlar bir-birlarini hukm qilmasliklari, bir-birlarining gunohlarini kechirishlari va jinoyatchilarning jazosini emas, balki ularni qutqarishlari uchun ibodat qilishlari kerak. Zosima tushuntiradiki, bu mehr bilan kechirim kerak, chunki insoniy sabablar zanjiri shu qadar bog'langanki, har bir kishi boshqalarning gunohlari uchun qandaydir javobgarlikni o'z zimmasiga oladi. Ya'ni, bir kishining harakatlari boshqa ko'plab odamlarning harakatlariga shunchalik murakkab ta'sir ko'rsatadiki, biron bir harakatning barcha oqibatlarini kuzatib bo'lmaydi. Biz qilayotgan hamma narsa atrofimizdagilarning son-sanoqsiz harakatlariga ta'sir qiladi va natijada hech kim jinoyat yoki gunoh uchun javobgarlikka tortilishi mumkin emas. Bu umumiy mas'uliyat g'oyasi romandagi Xudoga va nasroniylikka shubha qiladigan, ayniqsa o'zidan boshqa hech kimning xatti-harakatlari uchun javobgar emasligini qayta-qayta ta'kidlagan Ivan qahramonlari uchun jirkanchdir. Ivanning dalillari o'zaro javobgarlikka bo'lgan ishonchga qarshi, chunki u Xudosisiz yoki keyingi hayotsiz axloqiy qonun yo'q deb hisoblaydi. Xudoning yo'qligi axloqiy farqlarni ma'nosiz qiladigan dunyoda odamlar o'z xohish-istaklarini amalga oshirishda mantiqan oqlanadi. Bundan tashqari, Ivanning inson tabiatiga bo'lgan chuqur ishonchsizligi uni insoniyatning qolgan qismini sovuq masofada saqlashga moyil qiladi va u qiladigan narsalar boshqa odamlarga ta'sir qiladi, degan fikr uni hissiy jihatdan noqulay qiladi. Smerdyakov Ivanga Ivanning g'ayrioddiy falsafiy e'tiqodlari Smerdyakovga Fyodor Pavlovichni o'ldirishga qanday imkon berganini tushuntirganda, Ivan to'satdan o'zining tinimsiz shubhasining eng og'ir oqibatlarini tan olishga majbur bo'ladi: uning shubhasi nafaqat qotillikka yo'l ochdi, balki u hech qanday shubha tug'dirmadi. Qotillikni amalga oshirishda o'zining sherikligini tan olishdan boshqa tanlov. Ivan to'satdan Zosima tushuntirganidek, ma'naviy mas'uliyatning mohiyatini tushundi va to'satdan tushunish shunchalik og'irki, u asabiy tushkunlikka olib keladi - Dostoevskiy shubhaning oqibatlarini yakuniy tasvirlaydi.

G'arb ratsionalizm va ateizm kabi falsafalar bilan to'lib-toshgan bo'lsa-da, Dostoevskiy bu mafkuralarga qarshi keskin raddiya berdi. Dostoevskiy rus pravoslav cherkovi va uning jamiyat axloqini shakllantirishdagi rolga ishongan. Dostoevskiy o'z qahramonlarida bu ikki falsafani - Ivan Fyodorovich Karamazov va Aloyshani oqsoqol Zosima bilan birga qo'yadi. Diniy e'tiqod va skeptitsizm o'rtasidagi kurash "Aka-uka Karamazovlar" ning asosiy intellektual mavzusidir. Asosiy belgilar bu ikki joy qanday qilib turli xil xatti-harakatlarga olib kelishini ko'rsatadi. Hikoyadagi ishonch Zosima va Alyoshaning Xudoga bo'lgan ijobiy, tasdiqlovchi ishonchiga ishora qiladi, bu esa insoniyatni faol sevishtga, mehr-oqibat, kechirimlilik va ezgulikka sadoqatga olib keladi. Shubha Ivan Karamazov ishlatadigan mantiqiy skeptitsizmni anglatadi, bu Xudoni rad etishga, an'anaviy axloqni rad etishga, odamlarga sovuqqonlik va faktlarni mantiqiy o'rganish orqali haqiqatga intilishda falaj ichki

umidsizlikka olib keladi. Dostoevskiy bu qarashlarni ob'ektiv tasvirlamaydi. U imonni faol ravishda qo'llab-quvvatlaydi va uni namuna qiladi. Ivan Fyodorovich G'arbni qamrab olgan ratsionalistik harakatning vakili edi. Ivan ziyoli va hech qanday iloh yo'qligiga qattiq ishongan. Ivan azob-uqubatlarning mavjudligi har qanday xudoning mavjudligini rad etishiga ishondi. "Qanday Xudo bunday azob-uqubatlarga yo'l qo'yadi?" u parchalardan birida qayd etgan. Ivan, ehtimol, 19-asr ruslari orasida o'sha davrda davom etgan og'riq va azob-uqubatlardan ko'ngli qolgan norozilikni ham ifodalagan. Dostoevskiyning o'zi otasi xayriya shifokori bo'lgan kasalxonada o'sgan. Dostoevskiy yoshligida uning yoshidagi hech bir bola guvoh bo'lmasligi kerak bo'lgan dahshatlarga guvoh bo'lgan. Dostoevskiy kitobning "Buyuk inkvizitor" boblaridan birida ko'rsatganidek, bunday tajriba odamni bema'nilik yo'lga olib borishi mumkin. Ushbu kichik syujetda Dostoevskiy Isoning qaytishini va bu qanday sodir bo'lishini satirik qiladi. Bu hikoyada Iso qaytib keladi va ispan inkvizitsiyasining rahbari bilan uchrashadi. Iso Masih Xushxabarini imonsizlarga tarqatish uchun zo'ravonlik va majburlash ishlatgani uchun uni ogohlantiradi. Ispaniya inkvizitsiyasining rahbari Iso juda sodda, pok va begunoh ekanligini va uning usullari bugungi kunda ishlamasligini aytdi. Ispaniya inkvizitoriga odamlar faqat kuch va zo'ravonlikni hurmat qilishadi. Ispaniya inkvizitori ham iroda erkinligi g'oyasini masxara qilib, bu insoniyatga la'nat - Iso javobgar bo'lgan la'nat ekanligini aytdi. Kitobdagi bu hikoya Ivan tomonidan tuzilgan va aytib berilgan. Bu hikoyada uning dunyo haqidagi behayoligi qisqacha tasvirlangan.

Qarama-qarshi kuch sifatida Aloysha va uning ustozlari ota Zosima an'anaviy hayot tarzi va Xudoga bo'lgan ishonchni ifodalovchi qahramonlar edi. Aloysha eng sevimli qahramon sifatida tasvirlangan. Uning dunyoga nisbatan aybsizligi Buyuk Inkvizitor hikoyasidagi Iso bilan parallel edi. Aloysha Masihning Xushxabariga qat'iy ishongan va uning Ivan, Grushenka va Ilyusha kabi ko'plab qahramonlar bilan suhbatlari hikoyaning muhim jihatiga aylandi. Aloysha oqsoqol Zosima qo'l ostida ustozlik qildi. Ota Zosima monastirda xizmat qilgan va uning jamoasi a'zolari tomonidan hurmatga sazovor bo'lgan. Muammo yuzaga kelganda, odamlar birinchi bo'lib yechim izlagan Zosima ota edi. U Aloysha bilan birga Ivan bilan ko'p suhbatlashdi. Ivan xudosiz jamiyatda hamma narsa joiz deb hisoblardi. Bu e'tiqod Aloysha bilan Zosima ota uchun tortishuv nuqtasi edi. Bu jildda erkinlik ham muhim mavzudir. Ivanning mantig'iga ko'ra, - Xudo yo'qligida hamma narsa joizdir - hech narsani noto'g'ri deb bo'lmaydi, shuning uchun biz xohlagan narsani qilishimiz mumkin. Bu mavzu, ayniqsa, Ivanning ukasi Pavel Smerdyakov Fyodor Pavlovich Karamazovning patritsidida mantiqiy xulosaga kelganini ta'kidlaganda, syujetning ko'p qismini boshqaradi. Dostoevskiy erkinlikning bu cheklanmagan shakli umuman jamiyat uchun zararli deb hisobladi. U an'analarga asoslangan jamiyat eng yaxshisi deb hisoblardi. Ushbu e'tiqod ushbu kitobdagi turli qahramonlarning natijalarida tasdiqlandi. Birinchisi, Ivan uning o'gay ukasi Pavel Smerdyakovga bergan ta'limoti tufayli aqldan ozgan. Dostoevskiy hamma narsani obsesif so'roq qilish va haddan tashqari intellektatsiya inson ruhiyati uchun yomon ekanligini aytdi. Buyuk Inkvizitor hikoyasidagi Isoga o'xshab, Dostoevskiy ham bolalarcha dunyoqarashni tanlaydi. "Jaholat haqiqatan ham baxtdir." Bu bolalik xarakterini eng yaxshi Aleksey Fyodorovich Karamazov (Alyosha) gavdalantirgan. U hikoyaning bosh qahramoni edi va uning xarakteri Dostoevskiyning shaxsning ideal versiyasiga aylandi.

Dostoevskiy ikkita asosiy falsafani yaxshi bilgan: pravoslav nasroniylik va utopik sotsializm. Har birining o'ziga xos va yuqori darajada sozlangan tushunchasi va azob-uqubat sabablari, shuningdek, uning davosi bor edi. Boshqa tomondan, uning asarlarini baholash Dostoevskiy mafkurasi hech qachon to'g'ri amalga oshirilganmi degan savollarni tug'diradi. Uning asarlari sotsializm da'vo qilgan g'oyalar va tamoyillarga qattiq va qattiq qichqiradi; ular sotsializm ta'limotlari va g'oyalariga qattiq va ishtiyoq bilan baqiradilar. Biroq, u rus pravoslav nasroniyligining barcha jihatlarini qabul qilmadi. Dostoevskiy o'z asarlarida gumanistik qadriyatlarining dolzarbligini va xristian sevgisining ijtimoiy qo'llanilishini ta'kidladi. An'anaviy pravoslavlikdan farqli o'laroq, u baxtsizlik hayotning bir qismi ekanligini ta'kidladi. Roman odamlarning xohlagan yoki xohlamasligidan qat'i nazar, erkin tanlovga ega bo'lishiga kuchli dalil beradi. Ya'ni, har bir inson Xudoga ishonish yoki ishonmaslik, axloqni qabul qilish yoki rad etish, yaxshi yoki yomonlikka intilish erkinligiga ega. Erkin iroda sharti foyda bo'lib ko'rinishi mumkin, bu har bir shaxsning ma'naviy mustaqilligini ta'minlaydi va hech qanday tashqi kuch shaxsning e'tiqod tanlovini ta'kidlamasligiga ishonch hosil qiladi. Biroq, Dostoevskiy iroda erkinligini "Birodarlar Karamazovlar" filmida, ayniqsa Xudoning mavjudligiga ishonmaydigan qahramonlar uchun baxtsizlik sifatida tasvirlaydi.

Dostoyevskiyning so'nggi va ehtimol eng buyuk romani Bratya Karamazovy (1879-80; Birodarlar Karamazov) uning sevimli ilohiyot va falsafiy mavzulariga qaratilgan: yovuzlikning kelib chiqishi, erkinlik tabiati va e'tiqodga intilish. Fosiq va shafqatsiz ota Fyodor Pavlovich Karamazov hamma narsani masxara qiladi va har qanday imkoniyatda bema'nilik bilan shug'ullanadi. O'g'illari go'dak bo'lganlarida, u yomon niyat bilan emas, balki ularni "unutib qo'ygani" uchun ularni e'tiborsiz qoldirgan. Kattasi Dmitriy, bir vaqtning o'zida ham "Sodom" ni ham, "Madonna" ni ham chin dildan sevisga qodir bo'lgan ehtirosli odam, otasi bilan pul ustida tortishadi va "iblis" ayol Grushenkaning manfaati uchun u bilan raqobatlashadi. Keksa odam o'ldirilganda, aniq dalillar Dmitriyning jinoyat uchun hibsga olinishiga olib keladi, bu aslida to'rtinchi va noqonuniy o'g'li, yomon niyatli epileptik Smerdyakov tomonidan sodir etilgan. Eng kenja qonuniy o'g'li Alyosha - Dostoyevskiyning haqiqiy Masih qiyofasini yaratishga urinishlaridan yana biri. Dono rohib Zosimaga ergashib, Alyosha xristian sevgisini amalda qo'llashga harakat qiladi. Hikoyachi uni asarning haqiqiy qahramoni deb e'lon qiladi, lekin o'quvchilarni odatda o'rta akasi, intellektual Ivan qiziqtiradi. Raskolnikov singari, Ivan ham, agar Xudo va boqiylik bo'lmasa, "hamma narsaga ruxsat berilgan" deb ta'kidlaydi. Va hamma narsaga ruxsat berilmagan bo'lsa ham, u Alyoshaga aytadi, inson faqat o'z harakatlari uchun javobgardir, lekin o'z xohishi uchun emas. Albatta, Tog'dagi va'zda aytilishicha, inson o'z xohish-istaklari uchun javobgardir va kekse Karamazov o'ldirilganda, Ivan, barcha nazariyalariga qaramay, otasining o'limini xohlagani uchun o'zini aybdor his qiladi. Ivanning aybdorligi dinamikasini kuzatishda Dostoyevskiy aslida xristian ta'limotini psixologik asoslab beradi. Yovuzlik faqat bir nechta jinoyatchilar tufayli emas, balki barcha odamlar yovuz istaklarni o'z ichiga olgan axloqiy muhit tufayli sodir bo'ladi. Shuning uchun, ota Zosima o'rgatganidek, "har kim hamma uchun va hamma narsa uchun javobgardir".

Roman G'arb adabiyotining eng katta sahifalaridan biri bo'lishi mumkin bo'lgan uchta bob bilan mashhur. "Isyon" asarida Ivan Ota Xudoni bolalar azob chekadigan dunyoni yaratganlikda ayblaydi. Ivan shuningdek, O'g'il Xudoga bo'lgan munosabatini ifodalovchi "Buyuk Inkvizitor" she'rini ham yozgan. U ispan inkvizitsiyasi davrida Masihning yerga

qisqacha qaytishi haqida hikoya qiladi. Uni tan olgan inkvizitor uni "bid'atchilarning eng yomoni" sifatida hibsga oladi, chunki inkvizitor tushuntiradi, cherkov Masihni rad etgan. Chunki Masih odamlarni ozod qilish uchun kelgan, lekin, inkvizitorning ta'kidlashicha, odamlar nima deyishlaridan qat'i nazar, ozod bo'lishni xohlamaydilar. Ular erkin tanlovdan ko'ra xavfsizlik va ishonchni xohlashadi, bu esa ularni xato va aybdorlikka olib keladi. Shunday qilib, baxtni ta'minlash uchun cherkov "mo'jiza, sir va hokimiyat" ga asoslangan jamiyatni yaratdi. Ko'rinib turibdiki, Inkvizitor nafaqat o'rta asrlar Rim katolikizmini, balki zamonaviy sotsializmni ham himoya qilish uchun mo'ljallangan. "Isyon" va "Buyuk inkvizitor" ko'pchilikning fikriga ko'ra, Xudoga qarshi yaratilgan eng kuchli dalillarni o'z ichiga oladi, Dostoyevskiy ularni inkor etib, xristianlikni chinakam himoya qila oladi. Dostoyevskiy asarining eng katta paradokslaridan biri, uning chuqur nasroniy romani Iblisga o'z huquqini berishdan ko'ra ko'proq. Asarning yana bir mashhur bobida, hozir aqldan ozgan Ivanga Iblis tashrif buyuradi va u bilan falsafa haqida gaplashadi. Ajablanarlisi shundaki, bu Iblis na ulug'vor, na shaytoniy, balki mayda va qo'poldir, go'yo yovuzlikning oddiyligi va oddiyligini anglatadi. U, shuningdek, er yuzidagi ziyolilarning barcha so'nggi e'tiqodlarini kuzatib boradi, bu esa ajoyib hazil-mutoyibalarda Iblisning materializm va agnostitsizmni himoya qilishiga olib keladi. "Kichik jin" obrazi XX asr tafakkuri va adabiyotiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Dostoyevskiy nomi psixologik chuqurlik bilan sinonimga aylandi. Avlodlar davomida uning qahramonlarining teranligi va qarama-qarshiligi tizimli psixologik nazariyalarni taqqoslashda sayoz ko'rinishga olib keldi. Ko'pgina nazariyotchilar (asosan, Freyd) Dostoyevskiyni o'tmishdoshi deb da'vo qilishga harakat qilishdi. Uning yovuzlik tuyg'usi va ozodlikka bo'lgan muhabbati Dostoyevskiyni ayniqsa asrlik jahon urushi, ommaviy qotillik va totalitarizmga tegishli qildi. Kamida ikkita zamonaviy adabiy janr, qamoqxonalar lageri romani va distopiya romani (Yevgeniy Zamyatinning "Biz", Aldous Huxleyning "Jasur yangi dunyo" va Jorj Oruellning "O'n to'qqiz sakson to'rt" romani kabi asarlar) uning yozuvlaridan kelib chiqadi. Uning g'oyalari va rasmiy yangiliklari Fridrix Nitsshe, Andre Gide, Kamyu, Jan-Pol Sartr, Andre Malro va Mixail Bulgakovga chuqur ta'sir ko'rsatdi. Eng muhimi, uning asarlari shubhali syujetlarni e'tiqod, azob-uqubatlar va hayotning mazmuni haqidagi yakuniy savollar bilan uyg'unlashtirish orqali o'quvchilarni hayratda qoldirishda davom etmoqda. Bu romandagi markaziy falsafiy konflikt bo'lib, Zosima va Alyosha (iymon), Ivan va Fyodor Pavlovich (shubha) obrazlarida gavdalanadi. Konflikt iroda erkinligining natijasidir, chunki u insonning Xudoga ishonish yoki ishonmaslikda erkin ekanligidan kelib chiqadi. Dostoyevskiy e'tiqod va shubha juda xilma-xil xulq-atvorni keltirib chiqarishini ko'rsatadi. Zosima va Alyoshaning Xudoga bo'lgan sevgisi insoniyatga bo'lgan muhabbatga to'lib toshgan. Ular faol sevgi bilan shug'ullanadilar, bunda ularning asosiy g'amxo'rliigi o'z hamkasblarini sevish, kechirish va hukm qilmaslik va iloji boricha uning azoblarini engillashtirishdir. Ivan mantiqqa tayanib, Xudoning borligiga va ruhning o'lmasligiga shubha qiladi. Uning fikricha, odamlarning yaxshi bo'lishining birdan-bir sababi, oxiratdagi yomonlik oqibatlaridan qo'rqishdir. Demak, u Xudoni rad etgani uchun, u yaxshilik va yomonlikning axloqiy kategoriyalarini ham rad etadi va "hamma narsaga ruxsat berilgan" degan xabarni targ'ib qiladi. Biroq, Ivan o'zi va'z qilayotgan narsaga ishonmaydi: u chuqur axloqiy odam va "hamma narsaga ruxsat beriladi" degan ta'limotni qo'llab-quvvatlovchilardan, xususan, Fyodor Pavlovich va Smerdyakovdan nafratlanadi. Shunday qilib, Ivanning qalbida bo'linish bor.

Uning Xudoga bo'lgan ishonchi yo'qligi o'ziga va boshqa odamlarga bo'lgan ishonchning etishmasligiga olib keladi. Bu, o'z navbatida, sovuq munosabatda bo'lishga va sevgi o'zini taklif qilganda uni tan olish va qabul qila olmaslikka olib keladi (masalan, Alyosha va Katerinadan).

Romanning iroda erkinligini eng aniq ko'rib chiqadigan qismi Ivanning V kitobidagi "Buyuk inkvizitor" she'ridir. Buyuk inkvizitorning ta'kidlashicha, Masih Shaytonning mo''jizalar qilish uchun uchta vasvasasini rad etganida, u insondan hayotning aniqligini o'g'irlagan (etarli). oziq-ovqat, qattiq kuch tuzilmasi va odamlarni ishonishga majbur qilish uchun mo''jizalar yaratuvchi Xudo) va buning o'rniga unga iroda erkinligini berdi. Ammo iroda erkinligi baraka kabi la'natdir, chunki ko'pchilik odamlar samoviy shon-shuhrat evaziga yerdagi qimmatli qog'ozlardan voz kechishga qodir emaslar. Buyuk Inkvizitor insoniyatning zaifligiga rahm-shafqat tufayli Shayton bilan ittifoqchi bo'lib, insonga talab bo'yicha mo''jizalar ko'rsatadigan qudratli cherkov va insonni qul qiladigan, lekin uning etarli oziq-ovqat va boshpana bo'lishini ta'minlaydigan qat'iy ijtimoiy tuzilmaning ishonchini qaytarib beradi. Inkvizitor dunyosida insonning irodasi ijtimoiy tartib va qanoat uchun qurbon qilingan. Ivan o'zining inkvizitor xarakteri orqali erkin va begunohlarning azob-uqubatlariga olib keladigan dahshatli xatolarga yo'l qo'ygandan ko'ra, qul bo'lgan va xavfsiz bo'lgan yaxshiroq bo'lishini taklif qiladi.

References:

1. <https://novelguide.com/the-brothers-karamazov/theme-analysis>
2. <https://www.thelondonmagazine.org/essay-reflections-on-the-brothers-karamazov-by-patrick-maxwell/>
3. <https://brandonmonk.medium.com/a-way-to-read-the-brothers-karamazov-800d0cf9ac9f>
4. <https://www.litcharts.com/lit/the-brothers-karamazov/themes>
5. <https://bookanalysis.com/fyodor-dostoevsky/the-brothers-karamazov/themes-analysis/>